

Constantin Negruzzi

PROFATA

OPERE ALESE

Editura HERRA

Prefață.....	5
Tabel cronologic.....	9

AMINTIRI DE JUNEȚE

Cum am învățat românește.....	12
Zoe.....	20
O alergare de cai.....	34
Au mai pățit-o și alții.....	60
Toderică	68

FRAGMENTE ISTORICE

Aprodul Purice.....	78
Alexandru Lăpușneanul.....	94
Sobieski și românii.....	115
Regele Poloniei și domnul Moldaviei.....	121
Cântec vechi.....	124

NEGRU PE ALB

(Scrisori la un prieten)

Scrisoarea II (Rețetă).....	129
Scrisoarea IV (Un poet necunoscut).....	131
Scrisoarea VI (Catacombele M. Neamțu).....	135
Scrisoarea VII (Calipso).....	139
Scrisoarea VIII (Pentru ce țigarii nu sunt români).....	141
Scrisoarea IX (Fiziologia provincialului).....	154
Scrisoarea XII (Păcală și Tândală).....	157
Scrisoarea XVII (Critica).....	163
Scrisoarea XIX (Ochire retrospectivă).....	165
Scrisoarea XXII (Istoria unei plăcinte).....	173
Scrisoarea XXIII („Cu scut, sau pe scut”).....	176
Scrisoarea XXVII (Un protes de la 1826).....	178
Scrisoarea XXVIII (Pelerinagiu).....	181

AMINTIRI DE JUNETE

CUM AM ÎNVĂȚAT ROMÂNEȘTE

Pe când uitasem că suntem români și că avem și noi limbă, pe când ne lipsea și cărți și tipografie; pe când toată lumea se aruncase în dasii și perispomeni ca babele în căței și motani, căci la școala publică se învăța numai grecește; când, în sfârșit, literatura română era la darea sufletului, câțiva boieri, ruginiți în românism, neputându-se deprinde cu frumoasele ziceri: parigorisesc, catadic-sesc ș.c.l., toate în esc, create de diecii vistieriei, pentru că atunci între ei se plodea geniul, ședea triști și jăleau perderea limbii, uitându-se cu dor spre Buda sau Brașov, de sfârșit, de unde le veneau pe tot anul calendare cu povești la sfârșit, și, din când în când, câte o broșură învățătoare meșteșugului de a face zahar din ciocălăi de cucuruzi, sau pâne și crohmală de cartofe.

Tot însă mai rămăsese o școală pre care acești buni bătrâni o priveau ca singur azilul prigonitei limbi, școală unde se învăța încă românește, aproape de Iași, în monastirea Socola.

Tatăl meu era unul din românii aceștia. Nu ieșea nici un calendar care să nu-l aibă el întâi, nici o carte bisericească care să n-o cumpere, nici o traducție care să nu puie să i-o prescrie.

Într-o zi, viind de la școală, l-am găsit cu mare carte infolio dinainte.

— Cetești-mi, îmi zise, o viață d-a sfinților din carta aceasta.

— Cum! Apoi dar ce înveți tu?

— Elinește, am răspuns păunindu-mă. De vrei, să-ți cetesc toată tragedia Ecubei, unde e acest frumos hor a troienelor, pre care îl știu dinafară:

Αυρα ποντιαζ αυρα
Ατε ποντοπορουζ χομιζειζ
θοαζ αχατουζ επ ολδμα λιμναζ
ποι με ταν μελεαν πορευηζ!

— Poate să fie frumoase acele ce tu spui, zise tatăl meu, dar e rușine să nu știi limba ta! Mâne vei veni cu mine la Socola, unde este examen. Voi vorbi pentru tine cu dascălul, care e un om pre-învățat; și nu mă îndoiesc că tu te vei sili a învăța degrabă, pentru că știi că asta îmi face mulțămire.

— O, negreșit! am răspuns cu bucurie.

Ne întârziesem a doua zi, căci, când am ajuns, am găsit examenul pe la sfârșit. Se cercetase istoria, geografia ș.c.l. Sala era plină. Auditoriul se alcătua mai ales din dame bătrâne, mume a băieților, care ascultau într-o religioasă tăcere.

Profesorul român avea un nas cu totul antiromân, căci las' că era grozav de mare, dar apoi era cârligat, încât semăna mai mult a proboscidă decât a nas.

— Preevghenicoșilor boieri și cucoane, zicea el, am avut cinste a înfătoșa d-voastre prohorisirile ucenicilor mei în istorie, cetire, scriere, aritmetică. Acum voi avea cinste a arăta că limba noastră, pre care toți socot că o știu, dar nime nu o știe cumsecade, nu este fără gramatică, fără sintaxis și fără ortografie; ci mai ales în acest pont al ortografiei întrece pe multe altele. Două pilde voi arăta.

Sfârșind, își puse ochilarii, tinse tabla neagră, și, chemând un băiet ca de nouă ani, îi dete condeiul de credă.

Băietul scrise:

Fatā Sarrā!
Eu ț-am zis aseară,
Să vezi oul cum se sară.

ect pe Precvghenicoșilor, urmă profesorul, vedeți că toate aste frasis se sfârșesc cu sară, dar, precum ați văzut, au deosebire în scris. Asemene veți videa și cu a doua paradigmă. Băiatul mai scrise:

Maică-ta de-i vœ

Bine ar fi să vœ

Păn' la noi la vie.

Dascalul tinse brațul spre cuvintele scrise, cu un gest maiestos. Gestul acesta fu izbucnirea unei mine. Bărbați, femei, copii, toți săriră și s-apropieră de tablă strigând *bravo* de răsuna sala. Mumele uimite suspinau sub bonetele înhorbotate. Lacrimi de bucurie izvorau din ochii lor odată frumoși poate, dar acum strânși și împregiurați de un cerc purpuriu; aste lacrimi, strecurându-se pe lângă zbârciturile nasului ca pe niște uluce firești, ajungeau sub buza dedesubt, unde barba întoarsă năuntru le oprea ca o stavilă. Bunele bătrâne nu se puteau dumeri cum de sunt atât de învățați drăguții lor și, clătind din cap, priveau pe dascal ca pe o ființă surnaturală. Bărbații îl felicitau, îi mulțămeau, îi strigau *aferim* de se zguduiau păreții și bătrânul socolean, doborât sub grindina laudelor și a aferimilor, se lăsase pe un scaun, unde-l împregiuraseră copiii, amețit, răpit, cuprins, ca acel împărat roman ce striga la moartea sa: „*Je sens que je deviens dieu!*”

Ce făceam eu în vremea acesta? Eu rămăsesem încremenit, cu ochii holbați, cu gura căscată, căci nu înțelegeam nimic, eu care mă țineam că știu ceva! Dascalul acesta lua în ochii mei un chip mareț, academic, piramidal, neînțeles ca și sinonimele sale; mi se părea că văd un Platon, un Aristotel!... Cât mă umilise de tare! Cum îmi căzuse trufia! Cât mă simțeam de mic în asemănare cu băietul acel ce scria *sară* și *vie* în trei osebite feluri!

Ne-am întors acasă. Tatăl meu, văzându-mă gânditor, mă întrebă ce am.

— Gândesc la adâncă erudiție a acestui dascal.

— Adevărat, e un om plin de științe, și l-am poftit să vie ca să-ți dea lecții de trei ori pe săptămână. De mâine va începe.

O, cât am rămas de recunoscător bunului părinte pentru această dorită veste! Îndată am gătit caiete, condeie nouă, negreală bună, nimic n-am uitat; întocmai ca bravul soldat care își perie uniformă, freacă bumbii, curăță armele în ajunul bătăliei. Aceste pregătiri m-au ocupat până seara, când m-am culcat gândind la noul dascal; iar peste noapte am visat că avem un nas cât a lui de mare.

A doua zi profesorul veni și, după acea de datorie bună-dimineața, scoase din sân o broșură cartonată cu hârtie pestriță, zicându-mi c-un zâmbet plin de încredere în sine:

— Nădăjduiesc că ne vom înțelege amândoi. Această filadă nu sunt la îndoială că în puține zile o vei învăța.

„O! am gândit acesta e negreșit vrun extract lesnicios a sistemului său de învățatură.“ Am luat-o cu toată onoarea cuvenită operii unui literat, și, deschizându-o, am văzut că era un abecedar cu slove d-un palmac de mari!

Am rămas mut de oțerire și de rușine. Ce batjocură! Să mă puie pe mine, care nu mai eram un copil, aveam treisprezece ani, să învăț *a b c!* pre mine care înțelegeam pre Erodiu din scoarță în scoarță! Era un înfrunt care iubirea mea de sine nu-l putea mistui. Hotărâi să-mi răzbun și ideea asta mă mai liniști.

În vremea aceasta, dascalul își așezase ochilarii pe tronul lor (pare că privesc încă acei ochilari țuguieți pe nasul lui uriaș, ca un turc calare p-un harmasar roib), trase tabac, strănută, tuși spre a-și drege glasul, și începu rar și cu dese pauze:

— Netăgăduit este că omul nenvățat e ca un copac neîngrijit, care nici o roadă nu aduc. Drept aceea, învățătorul este pentru un tânăr aceea ce este și grădinarul pentru pom; sau ca plugarul bun care curăță de mărăciuni țarina sa până a nu semăna în ea sămânța cea bună.

După aceste parabole, adaose:

ct p... — Pentru a-ți paradosi limba românească după toată rânduiala, ca să o înveți cumsecade, spre a o ști precum se cuvine, trebuie să începem de la început. Vei ști deci că limba românească are patruzeci și una de slove, care se împart în trei soiuri: glasnice, neglasnice și glasnico-neglasnice: și anume, glasnice sunt: Az, Est, Ije, I, On, U, Ier, ktiu, lu, жia, Ia, Ypsilon, ωmega. Neglasnice: Buche, Vede, Glagol, Dobru, Juvete, Zemle, Kaku, Liude, Mislete, Naș, Poci, Râță, Slovă, Tferdu, Fârta, Heru, Csi, Psi, Ti, Cervu, Șa, Ștea, 0ita, Gea. Glasnico-neglasnice: Zalu, Ieri, Ucu, În.

Făr-aceste slove nu se poate alcătui nici o frasis, nu se poate proforisi nici o silavi, căci ele sunt temelia limbii. Drept aceea, d-ta vei binevoi a le învăța pe de rost, pentru ca să le poți cuvânta curat și pe înțăles, pentru că văd că dascalii d-tale grecul și franțuzul, pre care dracul să-i iaie! ț-au stricat proforaua, nu poți rosti î, ă, ș, ci, și altele vro câteva. Am nădejde că poimâne mi le vei putea spunc pe dinafară, și atunci vom începe a doua matimă, Ba, Be, Bi, Bo, și mai la vale. Cred că ne înțelegem?

— Ba nu ne înțelegem nicidecum, am strigat ieșind din ameteala ce mă cuprinsese întru auzul barbarelor numiri a buchilor lui, nu ne înțelegem! D-ta vrei să mă batjocurești, să mă pui la alfavita, pre mine care știu grecește mai mult decât oricare tânăr de vrâsta mea, și care scriu franțuzește *sous la dictée*, fără a face mai mult decât șapte, opt greșale pe față! Dă-mi o gramatică, arată-mi construcția verburilor, ortografia. Spune-mi pentru ce scrii *vie* și *sarâ* în trei feluri?

— Îți voi spune-o la vreme.

— Pentru că ai o duzină de i, așa e? dar cum scrii *masă* (table) și *masă* (pret[eritul] verbului *mânere*)? Cum scrii *lege* (loi) și *lege* (imper[ativul] verbului *legare*)? Așa e că tot un fel, pentru ca n-ai doi a și doi e? Apoi pentru ce încurci și ametești pe băiați?

— Aceea nu e treaba d-tale, îmi răspunse cu un zâmbet ce se-măna a strâmbet; învață buchile pe de rost ca să le știi poimâne.

— Ba nici gândesc, zvârlind abecedarul sub masă.

— Ha, ha, ha! La început se pare greu, dar te vei deprinde. Rădăcina învățaturii este amară, dulci sunt însă rodurile sale.

Sfârșind strânse ochilarii, își luă șlicul și ieși. Simții că mi se luă o greutate de pe inimă.

— A! pedant ignorant și îngâmfat, strigai, vrei să învăț buchile tale! Să mă necinstesc! A! chinezule, care ai o sută de litere, mai multe decât orice limbă! A! tu ai slove amfibii, nici glasnice, nici neglasnice! A! tu socoți că limba mea deprinsă cu Omer se va putea suci ca să zică fântă, tferdu, glagol ș.c.l.; numiri sălbatice cu care tu ai poreclit bieteles litere! A! tu vrei să mă necinstesc, să învăț buchile tale! Dar să crăpi macar, nu le voi învăța! Las' că te-oi juca eu! N-am trebuință de tine ca să-mi învăț limba mea!

Am alergat la biblioteca tatălui meu, care era într-o ladă mare, purure deschisă, în coridor. Ajutat de o slugă, i-am făcut inventariul, și pînre mulțimea calendarilor și a cărților în limba grecească modernă, iaca ce am găsit:

Tipărite:

Viețile sfinților din toate lumile
Moartea lui Avel (poem de Gesner)
Numa Pompilius (romanț de Florian)
Patimile domnului nostru, în versuri
Istoria lui Arghir și a pre-frumoasei Elene, idem
Despre începutul românilor, de Petru Maior
Floarea darurilor
Întâmplările francezilor și întoarcerea lor de la Moscova
Talmudul jidovenesc

Manuscrise:

Letopisețul lui Nicolai Costin
Cavalerii Lebedei (romanț de M-me Genlis)
Încungiurarea cetății Roșela (romanț, idem)
Lentor, tragedie în versuri

Sapor, idem

Matilda (romanț de M-me Cottin)

Manon Lesco, romanț

Tarlo, sau străinii în Elveția, idem

Zelmis și Elvira, idem

Cugetări de Oxenstern etc., etc.

Sărmana bibliotecă! Uitată în scrisul ei bejenia anului 1821, toată a slujit de fultuială ianicerilor! Ce n-aș da acum ca să am una din acele cărți de sute de ori cetite de tatăl meu.

M-am cercat să cetesc un romanț din acele manuscrise, dar scrisoarea era atât de încâlceită, încât le-am lasat, făgăduindu-le de a le vizita cum voi putea deprinde a ceti scrisoarea acea ieroglică ce se obicinuia atunci pe la noi; și luând Istoria Românilor de Petru Maior, ajutat de abecedarul urgisit, în puține ceasuri am învățat a ceti. Păn-în seară, eram capabil să spun pe carte cât oricare anagnost de rapide. Seara am cetit tatălui meu tot cântul întâi din Moartea lui Avel, singura carte care avea puterea a-l adormi. Bunul părinte se bucură și atribuind știința mea la vrednicia învățătorului, porunci să cumpere, cinci coți postav vișiniu de un beniș, pre care îl trimise dascalului.

Eu însă nu puteam uita înfruntul ce-mi făcuse. Făcând un congres de băieți – conșcolari ai mei de la dascalii francez și grec – după mai multe opinii, care de care mai stravagante, o idee satanică veni unuia în minte.

— Fraților, zise el, socotița mea este să închipuim niște întrebări atât de grele, încât să nu le poată tălmăci, ca să-i dovedim că e numai un gogoman pedant...

— Eoyee! Bravo! Eoyoi! Hura! Παιν! Vivat! strigară toți.

Întrebările s-au alcătuit, s-au aprobat de toată adunarea și mi s-au încredințat.

A treia zi dascalul veni, și întrebându-mă de știu buchile pe dianafară, spre răspuns am deschis cartea lui Petru Maior și i-am cetit un întreg capitol. Profesorul rămase înlemnit.

Sfârșind, am urmat în tonul acel pedantic cu care îmi vorbise el.

— De vreme ce vezi, loghiotante, că am învățat a ceti fără lesniciosul metod al abecedarului d-tale – care mi-ai spus că este temelul limbii – nu sunt la îndoială că voi învăța a scrie iarăși fără ajutorul dăscălesc. Însă fiindcă cunosc și simț cu desăvârșire că dascalul, pentru un tânăr, este aceea ce este grădinarul pentru pom, văd că eu am foarte multe lucruri de învățat, căci sunt ca un copac neroditor. Drept aceea, am făcut aceste cinci întrebări, pre care d-ta vei binevoi a mi le tâlmăci. Asta va fi singura mea lecție. Pe toată ziua îmi vei deslega câte cinci de aste nedumeriri. Spune-mi dar:

1. Pentru ce uneori vara plouă cu broaște, iar nu cu cristei fripți, precum odinioară la judani?

2. De unde au luat Adam și Eva ac și ată de au cusut frunzele de smochin, în vreme ce pe atunci nu era încă nici o fabrică?

3. Cum...?

— Păgân! mă curmă dascalul astupându-și urechile și sărind de pe scaun, ca un om ce calcă pe un șarpe; hulă grozavă și pângărită! Iaca frumoasele isprăvi a învățaturii papistașilor!

Zicând aceste, își luă șlicul și o împunse de fugă pe ușă.

De atunci nu l-am mai văzut.

Astfel Petru Maior m-a învățat românește.

ZOE

I

*„Amour en latin faict amor;
Or donc provient d'Amor la mort;
Et paravant, soulcy zui mord,
Denil pleurs, pièges, forfaicts, remord?
Blason de l'Amour*

Acesta au urmat la 1827.

De abia înserase, ulițile era pustii. Din când în când și foarte rar se auzea pe pod duruitul unei caleșce, în care era vreun boier ce se ducea la partidă de cărți, sau un fiacru ce trecea ca săgeata și lăsa să se zărească niște bonete femeiești. Nici un pedestru nu era pe uliți, afară de fanaragii care strigau regulat raita; pentru că la 1827, septembrie nime nu s-ar fi riscat a merge pe jos singur pe uliți, după ce înnopta. Pojarul de la 20 iulie prefăcuse în cenușă mai mult de jumătate a orașului Iașii, și fanaragiii, masalagiii, potlogarii de care gemea orașul șăzând ascunși pîntre răsipuri, pîndeau pe nesocotitul pedestru care zăbovise a se întoarce acasă, și adeseori, el perdea împreună cu punga și viața sau cel puțin sănătatea. În zadar îmblau streji de arnăuți și simeni; nu puteau stârpi aceste înrăutățiri nici descoperi bandele vagabonzilor.

O caleașcă trecu în fuga cailor pe ulița mare, apucă ulița Sf. Ilie, și făcând în stînga, luă la deal pe lângă zidul Sf. Spiridon, și tot suindu-se pîna-n mahalaua Sărăriei, stătu la porțița unei căsuți cu două ferestre cu perdele verzi. Din trăsură se coborî un tânăr

elegant coconaş, a cărui costum era după moda curţii. El purta un antereu de suvaia alb, era încins cu un şal roşu cu flori, din care o poală i se slobozea pe coapsa stângă, iar capetile, alcătuind un fiong dinainte, cădeau apoi peste papucii lui cei galbeni. Pe sub giubeaua de pambriu albastru, blănită cu samur, purta una dintr-acele scurte caţaveici, numite fermenele, broderia căria, cu fir şi cu tertel, îi acoperea tot peptul. În cap avea un şlic de o circonferenţă cel puţin de şapte palme.

Într-un cuvânt, orice damă l-ar fi văzut în ceasul acela nu s-ar fi putut opri de a se coti cu vecina sa şi de a zice în jargonul vremii de atunci: ah, psihi mu, uită-te cât e de nostim!

Chipul său era, de nu frumos, dar plăcut. Lafăter, din cea întâi vedere, l-ar fi judecat după fruntea lui strâmtă, buzile groase şi sprincenile rădicate cu disproporţie deasupra ochilor; dar şi nefiind cineva fizionomist putea, fără a se greşi, să-l boteze de nătărău, după căutătura cea speriată şi neclintirea figurei sale.

În camera unde intră, pe un crevat cu perdele ponceau, şadea o fetişoară rezămată într-un cot pe perină. Fusta ei de atlas albastru-deschis de sub care se zărea un picioruş gras şi mic; părul ei castaniu ce se slobozea în unde de matase pe albiile ei grumazi; poziţia ei cea lenoasă, în sfârşit, lumina murindă a unei lampe ar fi înflăcărat pe Xenocrat, dacă ar fi fost la Iaşi la 1827, în camera aceea.

Zău, era frumoasă tânăra fată! când însă şi-a întors tânjitorii ochi căprii, umbriţi de lungi gene şi scâldaţi într-o rouă de desfătare, când s-a repezit şi a apucat în braţe pe tânărul ce intrase, trebuia să aibă cineva toată nesimţirea lui, ca să nu cadă ameţit la picioarele ei.

— Ah! Tu eşti, lancule, tu eşti! Vezi că eu te aşteptam. Gândeam la tine, pentru că numai la tine gândesc. Pesemne tu nu ştii că te iubesc mai mult decât orice alt pe lumea asta, şi tu iar mă iubeşti. Aşa e că mă iubeşti? Nu voi să mă iubească alţii. Zică ce-a vrea lumea, eu te iubesc — ş-apoi ce-mi pasă de lume. Tu eşti al meu! Al meu! Te iubesc, te sărut, sufleţelul meu!